

Мексике и Венесуэле. Автор пришел к выводу, что современными тенденциями профессионально-андрагогического образования в Мексике и Венесуэле являются соотношение принципов разработки программ с целями образования, поставленными международными организациями, регламентирующими образование взрослых; доминирование антропологизма как философской основы профессионально-андрагогического образования.

Summary

The article focuses on the current trends of informal training of instructors who work with marginals in Latin America, particularly in Mexico and Venezuela. The author concludes that the current trends of vocational andragogical education in Mexico and Venezuela are the correlation of the principles of programming with the goals of education, which were established by international organizations that regulate adult education; dominance of anthropologism as a philosophical foundation of vocational andragogical education, etc.

Ключові слова: неформальна професійна підготовка; освіта інструкторів-андрагогів для роботи з маргіналами; сучасні тенденції розвитку освіти; освітні системи Мексики і Венесуели.

Ключевые слова: неформальная профессиональная подготовка; образование инструкторов-андрагогов для работы с маргиналами, современные тенденции развития образования; системы образования Мексики и Венесуэлы.

Key words: informal professional training; education of instructors who work with marginals; modern trends in education; educational systems of Mexico and Venezuela.

Подано до редакції 29.03.2013.

УДК 372.881.116 (477)

© 2013

Загороднова В.Ф.

МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах відродження суверенної держави дедалі актуальнішою стає проблема реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI ст.») [1], де зазначається, що значна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні загальної культури професійної кваліфікації та соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його ролі в суспільстві. Якісне зростання рівня розвитку професійних здібностей освітянина має бути забезпечене за умови відповідної методичної освіти. Саме тому курс методики викладання української мови у вищій школі в системі навчальних дисциплін педагогічного університету, зокрема Інституту філології, посідає одне з провідних місць у професійній підготовці майбутніх викладачів української мови та має забезпечити не тільки високий рівень професійних знань і вмінь, а й формувати творчу особистість, здатну до самовдосконалення і самоосвіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Розвиток методичної науки здійснюється завдяки таким лінгводидактам, як О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, І. Гудзик, Н. Голуб, О. Горошкіна, Ж. Горіна, Т. Донченко, С. Караман, О. Караман, К. Климова, О. Кучерук, В. Нищета, А. Нікітіна, Л. Паламар, М. Пентиліук, О. Потапенко, О. Семенов, Т. Симоненко, Т. Мельник, Т. Окуневич, С. Омельчук, Г. Передрій, Л. Скуратівський, В. Тихоша, І. Хом'як, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін. Українську лінгводидактику збагачують і розвивають учені-лінгвісти Ф. Бацевич, А. Загнітко, В. Кононенко, І. Кочан, М. Кочерган, О. Копусь, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Струганець, М. Плющ, Р. Христіанінова та ін.. Учені своїми працями впродовж тривалого часу розв'язують теоретичні і практичні проблеми методики навчання української мови і сприяють реалізації стандартизованої мовної освіти в Україні.

Сьогодні державі потрібен магістр з інноваційним мисленням, новим світобаченням, викладач-майстер. Одним із головних завдань у роботі з магістрами-філологами має стати створення такого творчого середовища, у якому можна було ефективно озброїти їх сучасними педагогічними технологіями, спроектованими на зміст навчального матеріалу з української мови та літератури. На думку О. Потапенка, сучасна «...нова методологія педагогіки повинна відбивати не лише останні філософсько-світоглядні, наукові здобутки, а бути реальною, чесною, правдивою. Не псевдонаукове теоретизування, а пошук дієвих шляхів, методів, прийомів врятування зубожілих душ, скам'янілих сердець. Нова методологія... має перш за все базуватися на аксіологічному (ціннісному) підході, ноосферному, культурологічному, науково-теїстичному, синтезованому, цілісному, етнолінгвометодичному [3, с. 227]».

Формулювання цілей статті... У пропонованій статті ставимо за мету розкрити цілі, завдання, значення курсу методики вивчення української мови у вищій школі та з'ясувати зв'язки з іншими дисциплінами, що вивчаються магістрантами-філологами у вищому навчальному закладі, визначити основні форми організації їхньої навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Навчальна дисципліна «Методика викладання української мови у вищій школі» входить до циклу професійно зорієнтованих. Програма цієї дисципліни побудована відповідно до кваліфікаційної характеристики викладача мовознавчих дисциплін, і вивчається в усіх вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації педагогічного напрямку.

Метою курсу є підготовка магістрів до виконання обов'язків викладача мовознавчих дисциплін вищого навчального закладу, проведення науково-пошукової роботи, керівництва дослідницькою роботою студентів; організації навчально-виховного процесу найефективнішими формами, найдоцільнішими методами та прийомами навчання на сучасному етапі розвитку вищої школи.

Курс методики викладання української мови у вищій школі передбачає такі завдання:

- підготовку майбутніх викладачів мовознавчих дисциплін до педагогічної діяльності в умовах адаптації вищої освіти в Україні до Європейської системи ECTS;

- опанування змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах;

- вивчення наукових основ створення навчальних планів, програм і методичних посібників;

- формування вміння планувати навчально-виховний процес у вищих закладах освіти, створювати програмно-методичне забезпечення мовознавчих курсів;

- формування вміння організовувати та проводити лекційні, практичні заняття з мовознавчих дисциплін;

- розвиток вмінь у майбутніх викладачів раціонально та науково обґрунтовано організовувати самостійну роботу студентів;

- стимулювання науково-методичної творчості магістрантів, прагнення вдосконалювати свою педагогічну освіту;

- формування вміння майбутніх викладачів мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін правильно контролювати та оцінювати знання, вміння і навички студентів;

- розвиток вмінь раціонально добирати, а в разі необхідності виготовляти дидактичний матеріал, наочність для занять відповідно до їх пізнавальної мети;

- розвиток навичок своєчасного й умілого використання технічних засобів навчання і засобів мультимедіа для проведення занять з мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін;

- знайомство з кращим педагогічним досвідом викладачів вищих навчальних закладів України;

- виховання у магістрантів особистісних якостей майбутнього педагога, відповідального ставлення до виконання ролі викладача, прагнення постійно займатися самоосвітою, саморозвитком, самовдосконаленням.

Вивчення зазначеного курсу в тісному зв'язку з іншими дисциплінами пронизує всі види та форми навчальної діяльності, є органічною частиною всього навчального процесу та забезпечує систематичність у засвоєнні знань, умінь і навичок. Такі зв'язки можуть бути генетичними або зіставними, функціональними.

Генетичні зв'язки виявляються під час зіставлення матеріалу таких навчальних курсів, як «Українська діалектологія», «Історична граматики», «Історія української мови», «Вступ до мовознавства». Так, усвідомити роль південно-східного наріччя у формуванні української літературної мови, поняття про норми літературної мови, походження української мови та її місце серед інших слов'янських мов допоможуть праці С.Бевзенка, Ф.Жилка, І.Матвіяса, Г.Півторака, в яких подаються відомості про діалектну диференціацію української мови у світлі етно- і глотогенезу східних слов'ян, про ареальні системи на сучасній українській етномовній території, ті лінгвістичні та екстралінгвістичні джерела, що дають змогу виділити архаїчні (північні та південно-західні) та новоутворені (південно-східні) наріччя української мови. Особливу увагу варто звернути на те, що цей поділ не був синхронним процесом, що південно-східне наріччя постало з уже сформованих елементів української мови в межах переважно південно-західного та частково північного наріччя у нових географічних і етнокультурних умовах. Ці відомості з курсу «Українська діалектологія», а також з «Історії України» сприяють розумінню того, чому саме на середньонадніпрянській основі сформувалася нова українська літературна мова, головними ознаками якої є наддіалектний характер, стабільні літературні норми в граматиці, лексиці, вимові, функціонально-стильова розгалуженість.

Засвоїти фонетичну систему та граматичну будову української мови допоможе з'ясування історичних причин їх виникнення, з якими студенти знайомляться під час вивчення курсу «Історична граматики». Ці завдання доповнюються відомостями про розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи (відгомін їх знаходимо в давніх топонімічних назвах) та генеалогічною класифікацією мов, що подається у «Вступі до мовознавства». Акцент робиться на тому, що українська мова належить до східної групи східнослов'янських мов і має спільні з цими мовами ознаки, але разом із тим має на всіх рівнях і свої специфічні особливості. Виявити їх і засвоїти студентам допоможуть тексти літописної, історичної літератури, полемічні твори, шкільні драми, граматики та словники. Із цим надбанням філологи знайомляться під час вивчення давньої української літератури, історії української мови, історичної граматики. Ці знання викладач доповнює під час опрацювання принципів українського правопису, історії письма, зокрема нагадує про східноукраїнські та західноукраїнські

варіанти літературної мови, що характеризувалися відповідними регіональними нормами. І лише об'єднання українських земель у єдиній державі сприяло уніфікації літературної мови.

Відповідно до сучасних соціальних замовлень підготовка фахівців вищої освіти має ґрунтуватися на методологічній основі. Магістри спеціальності «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література» повинні володіти не тільки знаннями із зазначених дисциплін у відповідній галузі, а й вмінні навчати інших, а також розробляти методологічні основи управління навчально-освітнім процесом у системі підготовки педагогічних кадрів.

Магістранти знайомляться із законодавчими актами України про вищу освіту, теоретичними, методичними та методологічними основами дидактики викладання мовознавчих дисциплін у контексті адаптації освіти України до Болонського процесу. Належна увага приділяється аналізу навчальних і робочих програм, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій для філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Оскільки саме на лекціях, практичних заняттях студенти набувають декларативних знань про загальноприйняті теоретичні положення мовознавчих дисциплін у вищій школі та про нові дискусійні ідеї вітчизняних і зарубіжних мовознавців, а також процедурних знань про технологію мовної освіти студентів, то значна увага приділяється таким питанням, як структура лекції з мовознавчих дисциплін, планування й методика проведення практичних занять у вищій школі, оцінювання студентської успішності.

Системою методичної освіти майбутніх викладачів мовознавчих дисциплін вищої школи передбачаються такі організаційні форми навчання:

- лекції (вступна: ознайомча, настановча, інструктивна; інформаційна (тематична): методологічна, загальнопредметна, лекція теоретичного конструювання, лекція-конкретизація, лекція-інтеграція, узагальнювальна; підсумкова лекція; оглядово-повторювальна, консультативна); нетрадиційні лекції (багатоцільова, проблемна, лекція-брейнстормінг, лекція із заздалегідь запланованими помилками; лекція-візуалізація; лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку (інтерактивна лекція); лекція-конференція тощо) та навчальні екскурсії, спрямовані на набуття магістрантами методичних знань;

- практичні та лабораторні заняття, навчальні конференції, педагогічна практика, спрямовані на оволодіння методичними вміннями та навичками;

- випускна кваліфікаційна робота, педагогічна практика, спрямовані на контроль методичних знань і вмінь магістрантів.

Лекційний курс передбачає висвітлення основних питань методики викладання української мови у вищій школі та є науково-теоретичною базою, що забезпечує усвідомлене засвоєння прикладних питань лінгводидактики у вищій школі. Лекція є процесом, під час якого у магістрантів формуються знання, забезпечуються мотиваційний компонент і загальноорієнтований етап оволодіння науковими знаннями. Окрім того лекції розкривають перед магістрантами найважливіші проблеми методики та тим самим стимулюють їх науково-дослідну роботу під час навчання у вищій школі.

Практичні та лабораторні заняття. Кожне практичне (лабораторне) заняття спрямоване на формування професійних умінь і навичок, якими повинен володіти викладач-філолог. У підготовці до цих занять магістрантам пропонується: ознайомитися з планом заняття, усвідомлюючи суть кожного питання; перечитати текст лекції (-ій); опрацювати відповідний розділ вузівського підручника; добрати рекомендовану літературу й опрацювати її, конспектуючи окремі джерела чи роблячи короткі записи; виконати практичні завдання; підготувати відповіді на контрольні запитання.

Формами проведення практичних занять передбачено: перевірку якості знань теоретичного матеріалу (усне опитування, письмове тестування, контрольні зрізи); рольові ігри; спостереження та аналіз занять й окремих фрагментів; конференції; дискусії; виправлення та класифікація помилок у письмових роботах студентів; розроблення планів-конспектів занять різних типів; добір наочності, дидактичного матеріалу; моделювання навчальної ситуації в аудиторії; захист залікових занять. Окрім того, на практичних заняттях відбувається обговорення наукових статей з теми, ознайомлення з навчальною практикою окремих викладачів, педагогічних колективів, досвід яких висвітлюється на сторінках фахових журналів.

Формами проведення лабораторних занять передбачено: аналіз педагогічних і методичних ситуацій; аналіз лінгводидактичної спадщини, статей, опублікованих на сторінках фахових журналів; аналіз дидактичного матеріалу вузівських підручників і посібників; аналіз планів-конспектів занять; аналіз і самоаналіз спостережуваного заняття; аналіз змісту курсів мови у ВНЗ; аналіз результатів методичного експерименту; захист планів-конспектів занять в проблемних групах; складання питальників до основних розділів курсів мови; складання завдань і вправ проблемно-пошукового характеру; добір текстів для написання диктантів, переказів, творчих завдань; складання зорових опор; рецензування доповідей, виступів, рефератів тощо; підготовка запитальників для інтерв'ю, співбесід і анкет зі студентами та викладачами; складання програми методичного експерименту.

Під час практичного, лабораторного заняття, індивідуальних консультацій з магістрантами викладач використовує обговорення, дискусії, бесіди, «круглі столи», рольові ігри. Обговорення є дуже ефективною формою навчання, оскільки воно перетворює магістрантів на активних учасників навчального процесу. Проте, обговорення – це не просто момент цікавих бесід або можливість для магістрантів поговорити, а важливий інструмент навчання: отримання інформації, розв'язання суперечок, розвиток навичок, перевірка ідей тощо. Характер такого обговорення контролюється викладачем, який готовий втрутитися, щоб надати дискусії цілеспрямованості. Дискусію викладач організовує за допомогою методу Сократа: ставляться запитання, перевіряються відповіді, тим самим група спрямовується у заздалегідь визначеному напрямі. Іншим видом роботи під час практичного, лабораторного заняття, індивідуальних консультацій з магістрантами є бесіда, яка, як правило, пов'язана з концепцією заняття і викладач виступає головним чином посередником і гідом у бесіді самих магістрантів. Викладач ставить магістрантам запитання, щоб стимулювати дебати.

«Круглі столи» під час заняття у вищих навчальних закладах відомі як публічні дискусії, ключовим фактором яких є вдало обрана тема. У процесі обговорення всім магістрантам надається можливість ставити запитання, відповідати на запитання співучасників дискусії, обмірковувати та занотовувати наведені аргументи, в кінці підвести підсумки. Яку б тему не обрали, магістранти повинні написати дві роботи: одну до дискусії, а другу – після.

Рольові ігри є спеціально розробленою та структурованою формою роботи групи. Вона передбачає виконання акторських ролей на базі вивченого матеріалу. Магістранти мають відмовитися від звичайної ролі спостерігача і на певний час стати активними учасниками аналізованих подій чи ситуацій. До заняття магістрант має подати викладачеві письмовий нотаток щодо обраної ролі, викладач, повертаючи після перевірки, висловлює зауваження і поради стосовно того, що слід ще прочитати та підготувати. Після її завершення викладач може запропонувати письмову підсумкову роботу, яка допоможе магістрантам ще раз оцінити свої можливості. Одна з гарантій успіху для магістранта на занятті – взяти за правило приходити готовим до діалогу.

Індивідуальна робота є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей магістрантів через індивідуально спрямований розвиток здібностей, науково-дослідну роботу та творчу діяльність. Індивідуальні заняття проводяться під керівництвом викладача у позааудиторний час за окремим графіком, складеним кафедрою з урахуванням потреб і можливостей магістранта. Індивідуальні заняття на старших курсах мають науково-дослідний характер і передбачають безпосередню участь студента у виконанні наукових досліджень та інших творчих завдань. З метою опанування курсу методики вивчення української мови у вищій школі використовуються такі види індивідуальних занять, як: консультація, індивідуальне завдання, індивідуальне навчально-дослідне завдання.

Консультація – один з видів навчальних занять (індивідуальні або групові), які проводяться з метою отримання магістрантом відповіді на окремі питання теоретичного або практичного характеру та для пояснення певних теоретичних положень або аспектів, їх практичного застосування (поточні семестрові консультації – проводяться протягом семестру; екзаменаційні – перед контрольним заходом). У процесі поточного консультування допускається діагностичне тестування знань магістрантів для виявлення рівня засвоєння окремих теоретичних положень, теорій, закономірностей, рівня сформованості практичних умінь і навичок.

Індивідуальне завдання – форма організації навчання, що має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які магістранти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Такі завдання магістрантами виконуються самостійно під керівництвом викладача. У випадку, коли завдання мають комплексний характер, до їх виконання можуть залучатися кілька магістрантів. Ефективним видом індивідуальних робіт є підготовка реферату (захист реферату є складовою частиною заліку). Засвоєння методики викладання української мови у вищій школі потребує ознайомлення з науковою літературою і підготовки рефератів з тієї чи іншої теми курсу. Індивідуальне навчально-дослідне завдання є видом позааудиторної самостійної роботи магістранта, що використовується у процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу та завершується разом зі складанням іспиту з зазначеної дисципліни. Індивідуальне навчально-дослідне завдання – це завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі лекційних, семінарських, практичних і лабораторних занять та самостійно вивченого матеріалу, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому. Мета завдань – самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань магістранта з навчального курсу і розвиток навичок самостійної роботи.

Самостійне опанування магістрантами наукових засад лінгводидактики й ознайомлення з практикою роботи викладачів-філологів має професійне спрямування. Самостійна робота з методики викладання української мови у вищій школі має прищепити майбутнім викладачам уміння систематично поповнювати свої знання, працювати з довідковою літературою, швидко і творчо орієнтуватися в новій інформації. Мета самостійної роботи – допомогти магістрантам у їхній самостійній роботі над проблемами теорії та практики навчання мови у вищій школі, у формуванні спеціальних, професійних умінь і навичок тощо. Кожна визначена

тема містить запитання і завдання для самопідготовки, різнорівневі контрольні завдання для самостійної роботи, а також список рекомендованої літератури для цілеспрямованого опрацювання матеріалу. Методичне забезпечення самостійної роботи магістрантів-філологів передбачає засоби самоконтролю (тести, пакет контрольних завдань). Виконання контрольного завдання у процесі самостійної роботи є обов'язковою умовою для допуску магістранта до складання іспиту з методики викладання української мови у вищій школі. Самостійну роботу магістрант може виконувати в бібліотеці, методичному кабінеті, комп'ютерному класі. Під час педагогічної практики магістранти вчать перевіряти письмові роботи студентів, оцінювати їх, обліковувати та класифікувати помилки, працювати над їх попередженням і виправленням.

Засвоєння методики вивчення української мови у вищій школі потребує виконання контрольних робіт. Контрольна робота є засобом органічного зв'язку теоретичного й практичного курсів зазначеної дисципліни та підпорядкована єдиній меті – підготувати висококваліфікованого фахівця. Тематика контрольних робіт охоплює найважливіші розділи курсу «Методики викладання української мови у вищій школі». Цей вид роботи розрахований на повторення основних питань програми, їх систематизацію, перевірку навичок правильної, найбільш ефективної організації навчально-виховного процесу на заняттях з сучасної української літературної мови та методики навчання української мови.

Висновки... Отже, навчальна дисципліна «Методика викладання української мови у вищій школі» належить до циклу професійно зорієнтованих. Метою курсу є озброєння майбутнього викладача української мови не тільки теорією цієї науки, а й найефективнішими формами організації навчального процесу, найдодільнішими методами і прийомами навчання студентів на сучасному етапі розвитку вищих навчальних закладів. Підготовка компетентного викладача української мови залежить від чіткої, цілеспрямованої організації навчального процесу з дисципліни. Проблема формування творчих здібностей фахівців завжди була й залишатиметься однією з найактуальніших проблем теорії і практики педагогічної науки. Людина в сучасному світі виконує не акумулятивні та трансформативні функції, та виступає суб'єктом управлінського процесу соціально-економічних систем. В основі її діяльності лежать функції планування, організації, мотивації, аналізу, контролю, координації тощо. Саме ці обставини визначають актуальність подальших розвідок щодо вивчення проблеми формування творчих здібностей майбутнього викладача-філолога.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті // Держава і освіта. – 18 липня 2001 р. – № 29. – С. 4-6.
2. Остапенко Н. Лінгводидактичні компетентності як основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх вчителів-філологів / Н. Остапенко // Українська мова і література. – 2006. – № 4. – С. 44-48.
3. Потапенко О.І. Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О.І. Потапенко, Л.П. Кожуховська, Т.І. Товкайло, Т.В. Чубань. – К. : Міленіум, 2005. – С. 227.
4. Семенов О. Підготовка вчителя української мови і літератури : проблеми, пошуки, перспективи / О. Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 7. – С. 51-56.
5. Симоненко Т. Лінгводидактичні засади формування професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів / Т. Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 6. – С. 38-41.

Анотація

У статті розглядаються цілі, завдання, значення курсу методики вивчення української мови у вищій школі та з'ясовуються зв'язки з іншими дисциплінами, що вивчаються магістрантами-філологами у вищому навчальному закладі. Автором визначаються й характеризуються основні форми організації навчальної діяльності магістрантів-філологів.

Аннотация

В статье рассматриваются цели, задания, значения курса методики изучения украинского языка в высшей школе и определяются связи с другими дисциплинами, которые изучаются магистрантами-филологами в высшем учебном заведении. Автор дает характеристику основным формам организации учебной деятельности магистрантов-филологов.

Summary

In the article purposes, tasks and meaning of the method's course of Ukrainian language study at higher school are considered; connections with other disciplines which are studied by masters-philologists at higher educational establishment are defined. The author gives characteristics of the main forms of organization of masters-philologists educational activity.

Ключові слова: методика вивчення української мови у вищій школі, магістранти-філологи, цілі, завдання, форми організації навчальної діяльності.

Ключевые слова: методика изучения украинского языка в высшей школе, магистранты-филологи, цели, задания, формы организации учебной деятельности.

Key words: methods of Ukrainian language study at higher school, masters-philologists, tasks, purposes, forms of study activity organization.

Подано до редакції 25.02.2013.